

День української писемності та мови

У листопаді 1997 року був виданий указ Президента України «Про День української писемності та мови».

У ньому сказано про те, що за ініціативою громадських організацій та з урахуванням важливої ролі української мови в консолідації українського суспільства, в Україні встановлено День української писемності та мови, який відзначається щорічно 9 листопада в День ушанування пам'яті Преподобного Нестора Літописця.

Це робиться для того, щоб привернути увагу до історії української книги і до її сучасних проблем.

Віхами історичного розвитку культури освіти книжкової справи в Україні, безумовно, є видатні пам'ятки українського народу, такі як «Реймське Євангеліє», вивезене до Франції дочкою київського князя Ярослава Мудрого Анною, «Остромирове Євагеліє», що вважається найдавнішньою і точно датованою пам'яткою рукописного мистецтва, «Київський Псалтир».

«Мова — це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова — це ще й музика, мелодика, барви буття, сучасна художня інтелектуальна і мислительська діяльність народу» (О. Олесь.)

Одна вона у нас така —
Уся співуча і дзвінка,
Уся плачуча і гремуча
Хоч без лаврового вінка.

(Т. Шевченко.)

«Людина, яка втратила свою мову — неповноцінна, вона другорядна в порівнянні з носієм рідної мови. В неї зовсім інша рефлексія і користується вона, за визначенням І. Франка, «верхньою» свідомістю. Себто її підсвідомість унаслідок асиміляції загальмована, притуплена» (П. Мовчан.)

Коли забув ти рідну мову,
Яка б та мова не була —
Ти втратив корінь і основу
Ти обчухрав себе до тла.

(А. Білоус.)

«Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова. Ота жива схованка людського духу. Його багата скарбниця, в яку народ складає і своє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» (П. Мирний.)

Українська мова

Українська мова — державна мова України. Вона також є рідною мовою українців, які проживають за межами України: у Росії, Білорусі, Казахстані, Польщі, Словаччині, Румунії, Канаді, США, Австралії та інших країнах. Українською мовою розмовляє близько 45 мільйонів людей і вона входить до другого десятка найпоширеніших мов світу.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року, українську мову вважали рідною 67,5 % жителів України, що на 2,8 % більше, ніж за даними перепису 1989 року. Російську мову визначили як рідну 29,6 % населення, у порівнянні з минулим переписом населення цей показник знизився на 3,2 %. Частка інших мов, які були вказані рідною, становила 2,9 %.

Походження

Генеалогічно українська мова належить до індоєвропейської мовної сім'ї. Спільно з російською та білоруською мовами вона входить до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи мов (до західнослов'янської підгрупи входять словацька, чеська, польська, кашубська, верхньо- і нижньолужицька мови (Німеччина), до південнослов'янської — словенська, македонська, болгарська, сербська, хорватська і старослов'янська мови).

Історію української мови починають від праслов'янської (спільнослов'янської) мовної єдності, яка виділилася з індоєвропейської прамови приблизно в III тис. до н. е. Праслов'янська доба тривала близько 2 тис. років.

За традиційною версією походження східнослов'янських мов, яка ще донедавна була офіційною та обов'язковою, вважалося, що після завершення праслов'янської епохи розпочався спільний східнослов'янський період, який тривав понад 500 років та закінчився лише в XI–XII ст. під час феодальної роздрібненості Київської Русі. У цей час нібито сформувалася й спільна для всіх східних слов'ян так звана давньоруська мова, на основі якої з XIII ст. виникають три східнослов'янські мови — українська, російська та білоруська — як мови відповідних народностей. Такий підхід базувався здебільшого на низці ідеологічних настанов спочатку доби царської Росії, а згодом радянської епохи. Сучасний рівень лінгвістичних, археологічних та історичних знань, а також можливість відходу від усталених ідеологічних догм дають змогу внести в цю схему істотні корективи.

Сучасні дослідники, критикуючи теорію єдиної давньоруської (або праруської) мови, вичленовують українську мову безпосередньо з праслов'янської мови без проміжних ланок. Згідно з цим підходом, три східнослов'янські мови, українська, білоруська й російська, зростали незалежно одна від одної як мови самостійні, і так званої «праруської» спільної мови не існувало.

Безперервність історичного розвитку етносу на українських землях від середини I тис. н. е. до нашого часу може свідчити про те, що після розпаду праслов'янської мовної

спільності в цьому ареалі почав формуватися український етнос і відповідно — українська мова. Вона перейняла від праслов'янської значний специфічний лексичний фонд і чимало фонетичних та граматичних (насамперед, морфологічних) рис, які в інших слов'янських мовах замінилися новими, а в українській вони склали найдавнішу групу мовних особливостей.

Разом із християнством до Київської Русі прийшла старослов'янська (або церковнослов'янська) мова, створена на базі давньоболгарських діалектів Кирилом і Мефодієм (перших слов'янських культурних діячів). Нею писалися релігійні та офіційні тексти. Старослов'янська мова довгий час виконувала функції писемної мови.

З XIV по XVIII ст. на теренах України побутувала староукраїнська мова, яка активно використовувалася як писемна. Поява новоукраїнської мови, яка згодом стала сучасною літературною, датується XIX ст. Її зачинателем вважається письменник І. Котляревський, а основоположником — Т. Шевченко. В основі сучасної літературної мови лежить система полтавсько-наддніпрянських говірок.

Писемність

Питання походження слов'янської писемності залишається досі остаточно не з'ясованим. Але однозначно визнано факт її існування ще до Хрещення Русі. Про це маємо декілька свідчень у стародавніх літописах.

Після прийняття християнства (988 рік) на території Київської Русі були відомі два типи письма — кирилиця (від імені Костянтина Філософа, у чернецтві Кирила) і глаголиця (від давньослов'янського «глагол», що означає «слово»).

Глаголиця вважається давнішим письмом, але досі не існує єдиної думки щодо її походження. Азбука глаголиці складалася з 39-ти літер, які писалися дуже складним шрифтом у вигляді кружечків і петельок, з'єднаних між собою. Незважаючи на графічну складність літер глаголиці, вона тривалий час вживалася в деяких південнослов'янських країнах.

Кирилиця — цілком оригінальна система слов'янської писемності, яка є складним творчим переробленням грецького алфавіту. Азбука кирилиці складалася з 43-х літер, у тому числі з 24-х грецьких і 19-ти оригінальних слов'янських. Графіка кириличної азбуки була близькою грецькому та візантійському алфавітам. Таке написання літер у подальшому стало графічною основою сучасної української, російської, білоруської, болгарської, сербської та македонської писемності.

Сучасний український алфавіт складається з 33-х літер, які вживаються для позначення на письмі 38-ми фонем. 21 літера позначає приголосні звуки: *б, в, г, ґ, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ*; 10 — голосні, з яких *а, е, и, і, о, у* передають кожна по одному звуку, а літери *є, ю, я* позначають по одному звуку лише після м'яких приголосних (синє, люди, ряд), а на початку слова, після голосних і після апострофа (') — по два [й + е], [й + у], [й + а] — має, юнак, в'янути; літера *ї* завжди позначає два звуки [й + і] — їжа, з'їзд; літера *й* перед *о* позначає приголосний [j] — його, а в інших позиціях — нескладовий голосний [i] — йду, гай; літера *ь* звукового значення не має, а вживається для позначення м'якості приголосного звука (кінь, льон). Літера *г* позначає фарингальний [h] (голова), а *ґ* — задньоязиковий проривний приголосний [g] (гава, ґрунт, ґудзик). Літера *щ* позначає сполучення звуків [шч] — щука.

Літери українського алфавіту за формою бувають великі й малі, а за різновидом — друковані й писані.

Сучасна українська мова

Сучасна українська мова є мовою флективною: функцію граматичної зв'язності виконує закінчення слова, тому мова вирізняється розгалуженою системою закінчень. Функція суфіксів і префіксів — уточнювати зміст кореня, носія основного лексичного значення.

Іменник характеризується сімома відмінками, один із яких — кличний — відрізняє українське відмінювання від аналогічної системи інших східнослов'янських мов. Дієслово української мови існує в чотирьох часах: окрім минулого, теперішнього та майбутнього, використовується давноминулий час (для вираження дії, яка відбулася в минулому, але раніше від дії, вираженої звичайним минулим часом).

Основний словниковий фонд української мови містить чотири пласти слов'янських слів: спільноіндоевропейська лексика (батько, матір, сестра, дім, вовк, бути, жити, їсти тощо); праслов'янські слова (коса, сніп, жито, віл, корова, ловити тощо); власне українські слова, наявні тільки в українській мові (кисень, водень, мрія, зволікати, зайвий, байдуже, примхи, перекотиполе тощо); запозичення з інших слов'янських мов (з білоруської — розкішний, обридати, нащадок, з польської — перешкода, недолугий, доценту, обіцяти, цікавий, гасло, міць, шлюб, раптом, принаймні тощо; з чеської — брама, огида, ярка, паркан, карк; з сербської — хлопець; з болгарської — храм, глава, владика, сотворити тощо). Решту лексики складають більш пізні запозичення, серед яких найбільше з мертвих класичних мов — давньогрецької, латини і старослов'янської. За радянських часів до лексичного складу ввійшло багато русизмів, які часто вводилися без адаптування до вимог граматичної системи. Останнім часом лексичний склад активно поповнюється запозиченнями з англійської мови. Але загальний розвиток мови відбувається за рахунок внутрішньомовних ресурсів: нові слова творяться на базі вже існуючих.

Заснування Дня української мови – це тільки проголошення благородної мети. Що ж до практичного її втілення, то абсолютно очевидно — зберігати й плекати рідну мову може тільки її носій. Тобто, ми — українці.

День Преподобного Нестора Літописця Київського

Нестор Літописець (бл. 1056 року – бл. 1114) — преподобний, київський літописець та письменник-агіограф. З 1073 року чернець Києво-Печерського монастиря. Автор Житій святих князів Бориса і Гліба та Феодосія Печерського. Вважається упорядником (за іншою версією, автором) «Повісті временних літ». Помер і похований у Києво-Печерському монастирі.

У листопаді 2013 року виповнюється 957 років із дня народження преподобного Нестора Літописця. Враховуючи історичне значення діяльності першого вітчизняного історика, видатного письменника та мислителя і ченця Києво-Печерської лаври, день народження преподобного Нестора Літописця відзначається на державному рівні.

У середині XI ст., коли ігуменом Києво-Печерського монастиря був преподобний Феодосій, в обитель прийшов юнак, ім'я якого стало символом книжної мудрості, поєднаної з аскетичним подвигом. Преподобний Нестор Літописець насамперед відомий як автор знаменитої «Повісті временних літ». Йому також належать «Читання про житіє і погублення блаженних страсотерпців Бориса і Гліба» та «Житіє преподобного Феодосія Печерського». У 1091 році, напередодні престольного свята, ігумен Сильвестр доручив Нестору викопати із землі мощі святого Феодосія. Саме завдяки тому, що преподобний особисто брав у цьому участь, сьогодні нам відомі деталі цієї священної події. Про висоту особистих чеснот Нестора свідчить той факт, що він разом із іншими духоносними отцями Києво-Печерської обители брав участь у вигнанні біса з Микити Затворника (згодом Новгородського святителя).

Головним послухом Нестора було літописання. Він не просто старанно виконував доручену йому справу, а цінував і любив книжне знання. «Велика бо користь буває людині від учення книжного, — казав він, — книги ж учать і наставляють нас на путь покаяння, і мудрість бо, і стриманість здобуваємо ми із словес книжних... Це ріки, що напоюють увесь всесвіт, це джерела мудрості». Перш ніж із-під його пера з'являлися літописні рядки, святий вивчав різні історичні джерела, серед яких візантійські хроніки Іоанна Малали та Георгія Амартола, попередні руські літописні зведення й оповіді, монастирські записи, просто свідчення сучасників: торговців, воїнів, мандрівників.

Святий помер у 1114 році, заповівши братії не полишати його справи. Історія зберегла імена продовжувачів Несторового літопису, серед них ігумен Сильвестр, ігумен Мойсей Видубицький, який продовжив літописання до 1200 року, а також ігумен Лаврентій — автор рукопису, що датується 1377 роком, завдяки якому ми і знайомі з «Повістю» Літописця.

Преподобний Нестор повідомляє нам про перші згадки про наш народ у всесвітніх церковних джерелах, про створення слов'янської грамоти Кирилом та Мефодієм, про Хрещення княгині Ольги та вибір віри князем Володимиром, про перших митрополитів Руської Церкви, про виникнення Печерської обители та багато іншого.

Адже ретельні дослідження джерел української писемності сформували стійку дослідницьку думку про те, що саме з діяльності преподобного Нестора Літописця починається письмова українська мова.

Нетлінним скарбом століть називають національну мову і літературу — скарбом, що передається від покоління до покоління, що об'єднує минуле й прийдешнє. Вольтер писав, що всі основні європейські мови можна вивчити за шість років, а свою рідну мову треба вивчати все життя. Мова — живий організм, вона розвивається за своїми законами, а тому треба у чистоті берегти цей нетлінний скарб, прислухаючись до порад відомого нашого поета Максима Рильського:

*Пам'ятний знак Нестору
Літописцю в Києві*

Як парось виноградної лози,
Плекайте мову.
Пильно й ненастанно
Політь бур'ян.
Чистіша від води
Вона хай буде.
Вірно й слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм життям.